

Rozhovor s emeritním děkanem FF UK doc. Vrhelem

Doc. Petr Kokaisl vedl rozhovor s doc. Františkem Vrhelem, českým vědcem z oboru lingvistiky a iberoamerikanistiky na téma antropologie ve druhé polovině dvacátého století.

Kokaisl: Jak to říká Donutil – Ptejte se, na co chcete, na co chci, odpovím – zrovna tak to můžete i Vy. Jak bylo náročné i vzhledem k měnící se politické situaci v Československu studium kultury společnosti za vašich studijních let? Jaký byl pohled na studium kultury?

Vrhel: Řekněme především, že kulturologie se v tom čistém slova smyslu objevila až později, ta za mého studentského mládí neexistovala. Byl národopis, který se orientoval převážně na oblast domoviny. Existovaly pokusy o studium afrického areálu například spjaté s prof. Holým¹, s prof. Stuchlíkem² a dalšími. Původně jsem studoval filologii, čili nás vlastně národopis, etnologie, nezajímala. Objevuje se určitá kontura v počínajícím zájmu o strukturalismus. Za mého mládí byl strukturalismus v lingvistice, eventuálně v literární vědě, ale díky Claudi Lévi-Strausovi³ a poněkud jiné podobě strukturalismu, se přenesl i do etnologie. Lévi-Strauss se hlásil k Jakobsonovi⁴ velmi masivně a ke knížeti Trubeckému⁵. Ten problém fonému a jeho přenosu do oblasti etnologie má úplně jiná východiska než u lingvistů. Lingvistům nešlo o nevědomí nebo o nevědomé struktury.

Kokaisl: Jaká byla institucionální podpora výzkumu kultury v šedesátých letech a následně v době normalizace v letech sedmdesátých?

Vrhel: Pokud existoval výzkum, tak se prováděl na českém území, resp. československém. Jednalo se spíše o exkurze, dlouhodobé pobyty nebyly moc běžné, pokud vím. V Československu nebyl grantový systém, ale byly státní plány vědeckého výzkumu nebo dílčí plán státního vědeckého výzkumu. Už si přesně nepamatuji, do jaké míry o tom rozhodovala tehdejší akademie věd⁶ a do jaké Ministerstvo školství, ale dílčí plán státního vědeckého výzkumu existoval a jeho nositelem byla především Akademie. Pamatuji si, že jsme dělali iberoamerická studia, která řídili historikové a členové Střediska iberoamerických studií. Jistým způsobem se hodnotila i publikační činnost, protože existovaly oponentury a tam se mluvilo o tom, jestli jste vytvořil knihu, studii apod. Čili on se ten systém úplně zásadně nelišil. Bylo to monopolizováno ČSAV, která vlastně reprezentovala zájem státu.

Kokaisl: Jaká byla hlavní témata antropologického výzkumu před rokem 1989?

Vrhel: Termín antropologie se neobjevoval, dokonce ani termín etnologie se nepoužíval. To bylo až po roce 1989. Pod vlivem rusko-sovětské etnologie se používal termín etnografie a folkloristika. To se zdůraznilo až za mého působení. Z Katedry etnografie a folkloristiky se stala Katedra etnologie a z ní ze dne na den Ústav etnologie⁷. A tady už se objevily obecnější pretenze typu zavést do výuky areály. Angažoval jsem odborníky na Střední Asii, Oceánii, afrikanistiku atd., o nichž jsem byl přesvědčen, že mají co říci.

Pak se objevila debata, tak kolem poloviny devadesátých let, že by se měly věci dělat nejenom filologicky, protože tradiční pojem orientální filologie zahrnuje pojmy jako jazyk,

¹ Ladislav Holý (1933–1997), etnograf a sociální antropolog a afrikanista.

² Milan Stuchlík (1932–1987), etnolog a indolog.

³ Claude Lévi-Strauss (1908–2009), francouzský antropolog a filosof.

⁴ Roman Osipovič Jakobson (1896–1982), ruský lingvista a představitel strukturalismu.

⁵ Nikolaj Sergejevič Trubeckoj (1890–1938), ruský jazykovědec a etnolog, zakladatel fonologie.

⁶ Československá akademie věd – ČSAV, nejvyšší vědecká instituce v ČSR v letech 1953–1992.

⁷ Více k dějinám Ústavu etnologie viz publikace Jiří Hlaváček, Hana Vondráková-Bortlová *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: Československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků*, 2018 nebo Jiří Woitsch, Adéla Jünová Macková a kol. *Etnologie v zúženém prostoru*, 2016.

literatura a *Kulturgeschichte*⁸, ale že bychom se měli pomalu přemísťovat nebo orientovat na areální studium. I proto jsem spolu s dr. Janem Pargačem⁹ usilovali o to, aby byly alespoň přednášky, protože se začala pomalu objevovat možnost, že byste strávil nějakou dobu ve Střední Asii nebo v Americe, Mexiku. Nějaký dlouhodobý terénní výzkum byl velmi skromný, i když díky nadaci Sasakawa¹⁰ byla možné získat finanční prostředky na cestu.

Vlastně jste si tam mohl napsat cokoli, i věci běžné denní potřeby, třeba gatě. Vy sám jste reguloval v té žádosti, jestli chcete 1000 nebo 2000 dolarů, a přesně jste řekl – já budu tam a tam, bude to trvat tak dlouho a jde mi o toto téma.

Kokaisl: Nebyly tam mzdové prostředky, ale byla tam právě ta možnost vycestovat a udělat terénní výzkum.

Vrhel: Ano, já jsem seděl tenkrát v té komisi na rektorátu. Měl to na starosti pan kancléř, který dělal kancléře tehdejšímu rektorovi Malému. A tato komise víceméně rozhodovala o tom, jaké projekty budou podpořeny. Křížily se tam různé věci, řekněme výzkumnější, třeba Váš případ, ale byly tam také méně výzkumné projekty. Například se usilovalo o to, aby mohli studenti i výzkumníci strávit čas ve skutečně vybavených knihovnách, v Anglii nebo v Holandsku. Byla to obdoba víceméně studijních pobytů.

V této době se začínají objevovat dva takové *exotičtější* lokály. Indonésie, protože indonéska ambasáda bez ohledu na režim měla zájem o výzkum tamější kultury a skutečně poskytovala stipendia, což existuje dodnes.

A druhou lokací bylo Mexiko, tzv. *Convenio cultural*¹¹, která existuje snad 40 nebo 50 let. Pořád se tam jezdilo přes všechny režimy, jak mexický, tak i československý a český. To stipendium bylo velmi skromné. Nedalo se to se Sasakawou srovnat. Já tam rok na takovém stipendiu byl už jako starší. Možná za zmínku stojí, že povolení vyjet na rok, to jsem myslím dostal po roce, vydával Ústřední výbor KSČ, zatímco když jste jel na půl roku, tak to schvalovala strana na úrovni města.

Kokaisl: Tedy ta hlavní témata antropologického výzkumu před rokem 1989, kdyby se to dalo shrnout, tak to byla spíš etnografie nebo národopis. Nebyla ta změna po roce 1989 daná možností cestovat a chutí po exotice?

Vrhel: Možnost někam vyrazit, to ano. Ale zdůrazňuji, že to byly spíše pobyty na univerzitách. Sasakawa je určitě jednou z prvních, která otevírá univerzální horizont. Mohl jste si napsat – chci do Zambezi, tam bych strávil půl roku ve stanu a zkoumal domorodé obyvatelstvo. Kdybyste tady fakultě zadal takový pobyt, nebylo by Vám to umožněno. Pamatuji se, že vietnamisti chtěli jet do Vietnamu v polovině devadesátých let. Předložili program a finanční krytí, které odpovídalo celému mému rozpočtu pro proděkana pro zahraniční studium. To nebylo reálné. Tady je jedna věc, která určitě stojí za zmínku, že v této době je Západ ještě ochoten zaplatit v podstatě všechno. Vy jste si zaplatil pojištění, a kromě toho jste tam měl všechno. To začalo postupně mizet.

Kokaisl: Jak reagovala společnost na výzkumy kultur před rokem 1989 a jak po něm? On to není pouze výzkum kultur, ale souvisí to i s otázkou přístupu institucí i samotných vědců z humanitních věd po roce 1989.

⁸ Kulturní dějiny.

⁹ Jan Pargač (1949–2015), český etnolog.

¹⁰ Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund byl nadační fond na Univerzitě Karlově.

¹¹ Dohoda o spolupráci mezi Československou republikou a Mexikem platná od roku 1970 o vzájemné podpoře rozvoje země v oblasti kultury a dalších sfér.

Vrhel: Myslím, že to otevření hranic znamenalo i zájem o nejrůznější, nechci říct *exotiku*, ale o nejrůznější podoby světa. Vždyť lidé začali cestovat jak diví! Čili když jste podával zprávu o Střední Asii, což Vy jste podával třeba v *Lidé a Země*, tak největší zájem o to byl právě v časopisech.

Kokaisl: Jak byste zhodnotil metodologický vývoj v české a československé etnologii za dobu svého působení?

Vrhel: Za dobu mého působení, ta je poměrně dlouhá. Metodologický vývoj byl vlastně dvoučlenný. Dříve metodologický základ tvořila podivná podoba evolucionismu, protože K. Marx převzal B. Engelse, Engels převzal Morgana¹² atd., a tak se to udržovalo, protože Morgan to měl u komunistů dobrý. Potom jsem už nikdy nevyhlásil žádnou závaznou metodologii.

Kokaisl: A je v současné době nějaká oblast, která se těší většímu zájmu výzkumníků a která je upozadována? Mně trochu připadá, že dříve byl zájem třeba o národopis, kroje, nebo malby na sklo atd.

Vrhel: Souhlasím. Taky bych řekl, že těch „čistých“ národopisců je čím dál méně. Myslím, že je to velmi členité, ale ta touha po výzkumu *exotiky* se trochu stopla, protože se orientujeme spíše na Balkán, na Evropu. Ale to je pozoruhodný postřeh, že té *Volkskunde*¹³ ubývá. Dnes je vlastně jediný Ústav evropské etnologie v Brně, kde dělají, řekněme, domovinu.

Kokaisl: A myslíte, že pokles zájmu o etnografii je pouze u nás?

Vrhel: Nedovedu to posoudit, spíše nikoliv, protože ona už to není etnografie, je to evropská etnologie.

Kokaisl: Podobné je to možná i s folkloristikou. Alespoň v současné době je populární městský folklór.

Vrhel: Já bych řekl, že ano. I když folklór, jak ho šíří např. Petr Janeček¹⁴, má stále dost aspirantů.

Kokaisl: Děkuji za velice zajímavý rozhovor. Napadají mě další témata, ale to bych nechal na další setkání, jestli souhlasíte. Ještě jednou děkuji za Váš čas a přeji mnoho energie do dalšího bádání.

Doc. PhDr. František Vrhel, CSc., narozen 28. 5. 1943 v Klatovech. Vystudoval v letech 1962–1967 na filozofické fakultě v Praze a v Havaně románskou filologii. Od roku 1968 působí na filozofické fakultě (od roku 1978 na Ústavu etnologie). Habilitován byl v roce 1987 (habilitační práce *Podoby etnolingvistiky*). Děkanem filozofické fakulty Univerzity Karlovy byl v letech 1994–2000. Jako vedoucí Katedry etnologie a později ředitelem Ústavu etnologie působil v letech 1989–2014. Těžiště jeho pedagogické činnosti tvoří přednášky z obecné etnologie, jádro vědecké činnosti etnolingvistika a teoretické orientace v etnologii, jež vycházejí z lingvistických postupů (strukturalismus, kognitivní antropologie). S etnolingvistickou orientací souvisí oba dlouhodobé studijní pobyty v zahraničí: Mexiko, Peru. Je rovněž činný jako překladatel.

¹² Lewis Henry Morgan (1818–1881), americký etnograf, antropolog a archeolog.

¹³ Etnografie.

¹⁴ Petr Janeček, etnolog a folklorista